

ЖИНОЯТ УЧУН ЖАЗО ТАЙИНЛАШ ИНСТИТУТИНИ ИСЛОҲ ҚИЛИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ

Жумаев Зоҳиджон Баротович

Навоий вилояти жиноят ишлари бўйича Кармана
туман судининг судьяси

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18581114>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 05-fevral 2026 yil
Ma'qullandi: 08-fevral 2026 yil
Nashr qilindi: 10-fevral 2026 yil

KEYWORDS

Шу каби ислохотларнинг
диққатга сазоворлиси бу суд
томонидан жиноят учун
жазо тайинлаш амалиётини
такомиллаштирилиб
борилаётганлигидир.

ABSTRACT

Амалга оширилаётган ислохотлар доимо олдинга қараб қадам ташлаб борар экан инсон ҳаётини, жамият турмуш тарзини яхшилашга ҳаракат қилиб боради. Ҳеч кимга сир эмас, мамлакатимиздаги бу ислохотлар ҳар бир соҳани ўзида жамлаган ҳолда борган сари тезлашиб бормоқда. Ундан асосий кутилаётган натижа эса битта-фаровон, эркин, жамият қуришдир.

Амалга оширилаётган ислохотлар доимо олдинга қараб қадам ташлаб борар экан инсон ҳаётини, жамият турмуш тарзини яхшилашга ҳаракат қилиб боради. Ҳеч кимга сир эмас, мамлакатимиздаги бу ислохотлар ҳар бир соҳани ўзида жамлаган ҳолда борган сари тезлашиб бормоқда. Ундан асосий кутилаётган натижа эса битта-фаровон, эркин, жамият қуришдир.

Шу каби ислохотларнинг диққатга сазоворлиси бу суд томонидан жиноят учун жазо тайинлаш амалиётини такомиллаштирилиб борилаётганлигидир.

Шубҳасиз айтиш мумкинки, суд-жамият учун адолат уйи ва тарозиси. Ва айни шу вазифани бажара олсагина одамлар унга ишонади, эргашади ва албатта адолатсизликлардан нажот излаб келади.

Жиноят қонунчилигида жиноятнинг ўзиданда кўпроқ у учун белгиланган жазо инсонни ҳушёр тортишга мажбур қилади.

Чунки, суд томонидан фуқароларнинг ижтимоий хавфли қилмишлари кўриб чиқилар экан аввало, бу иш жамиятдаги соғлом ижтимоий муҳитни сақлаб туришга, инсонларни бир-бирларига нисбатан бўлган муносабатларини бир маромда сақлаб турувчи ахлоқ нормалари ва қоидаларини бузилишига қанчалик салбий таъсир кўрсатиши мумкинлигини баҳолаши лозим бўлади.

Бу эса суд учун жудда улкан масъулият юклаши билан биргаликда ундан ўта ҳушёрлик ва сергакликни талаб қилади.

Жиноят учун жазо тайинлаш амалиёти жамиятнинг ижтимоий ва ҳуқуқий ҳодисаси сифатида бир неча минг йиллар олдин давлат пайдо бўлмаган даврда ҳам

одамлар орасида мавжуд бўлиб, инсоният ривожланиб боргани сари у ҳам турли босқичларда шаклланиб, ривожланиб келмоқда.

Бунга асосий сабаб ижтимоий муносабатлар инсониятнинг цивилизацияси билан бевосита боғлиқ. Чунки, инсоннинг табиий ҳуқуқлари ўзгармаслиги мумкин, сиёсий ҳуқуқлари доираси кенгаймаслиги мумкин, лекин унинг ҳар кунги ҳаракатлари жамиятда ўрнатилган ахлоқ нормалари билан ўлчаб бориладики, у мазкур нормаларга зарар етказмаган ҳолда ҳаракат қилиши ва жамиятнинг соғлом муҳитини сақлаб туриши лозим.

Агар суд жиноятлар учун муносиб жазо тизимини қўлламас экан жазонинг мақсадига эришиб бўлмайди. Жамиятни адолатли тарзда ирода қилишнинг имконияти қўлдан бой берилиши мумкин. Бу эса ўз навбатида тенглик, эркинлик, инсон ҳуқуқларини таъминлаш каби олий мақсадларга эришишни бир рўёга айлантириб қўяди.

Инсоният цивилизацияси ривожланишининг турли босқичларида давлат суд ҳокимияти орқали жиноятга жазо тайинлаш ёрдамида асосан бир хил вазифани - жамиятдаги қонунчилик билан муҳофаза қилинадиган ижтимоий муносабатларни ҳимоя қилиш ва уларни жиноий тажовузлардан қўриқлашга ҳаракат қилади. Суд томонидан тайинланган ҳар бир жазо жиноятчига ҳам, бошқа шахсларга ҳам кучли таъсир қиладиган маълум даражада жиноятларнинг умумий ва махсус профилактикаси вазифаларини бажара оладиган даражада мукамал бўлиши керак.

Ушбу вазифаларга жиноят содир этган шахсга нисбатан адолатли жазо тайинлаш орқали эришилади, десак асло муболаға қилмаган бўламиз. Шахсга нисбатан жазонинг қўлланилиши кўпинча уни нафақат янги жиноят содир этиш имкониятидан маҳрум қилади, балки ўзига ва жиноят содир этишга мойил бўлган бошқа шахсларга ҳам ҳадик ва қўрқинч ҳиссини уйғотиб ижобий таъсир кўрсатади.

Суд томонидан жазо тайинланганидан сўнг жиноятларни таҳлил қилиш билан суднинг амалиёти қанчалик самарали эканлигини кўриш мумкин.

Чунки, суд жиноят учун жазо тайинласада, жиноятлар камайишнинг ўрнига йилдан-йилга ўсиб бораверса билинки, суднинг мазкур амалиёти самарасиз ва жамиятда адолат ўрнатишга қодир эмас.

Асосан, роман-герман ҳуқуқ оиласига мансуб давлатлар қонунчилигида жазо тайинлаш тизими ва суд амалиётига тез-тез ўзгартириш киртилсада, жазо тайинлашдан асосий мақсадга эришиш қийинлигича қолмоқда.

Масалан, Марказий Осиё давлатларида жиноятлар бир текисда ўсишда давом этиб бир кўтарилиб бир тушиш даражасида бўлсада, олдинги йилдан кейинги йилга қараганда жиноятлар сони кўпайиб борган.¹

Жиноятларнинг ортишига асосан аҳоли сони ортиб бориши, миграция масалалари, иқтисодий ночорлик каби бир қанча давлатнинг ички сиёсий ҳаётидаги ўзгаришлар ҳам сабаб бўлиши мумкин. Жаҳон амалиётида ҳатто ҳукуматлар ўзгариши ҳам жиноятларни ортишига сабаб бўлиши ўз исботини бир неча бор топган.

¹ <http://cis.minsk.by>

Бироқ, мақсад суднинг жиноят учун жазо тайинлаш амалиётини такомиллаштириш орқали жиноятни олдини олиш бўлганлиги учун ҳам юқоридаги сабаблар ўзини тўлиқ оқламайди.

Шу ўринда суд жазонинг қонунийлиги, адолатлилиги ва унинг самарадорлиги учун зарурий шарт бўлган мотивация алоҳида аҳамиятга эгаллигини билгани ҳолда ўз ҳукмини ўқиши лозим.

Бу билан эса, амалиётда суд томонидан жазо қўлланилишининг етарлича самарадорли эканлигини кўрсатиши лозим. Оддийгина инсондаги судланмаслик талаби уни жиноят йўлидан қайтариш, ахлоқан тузатиш мақсадига эришишни таъминлайди. Ҳатто суд шу усулдан фойдаланиб бўлса ҳам жазонинг асл мақсадига эришиши лозим.

Бундан ташқари, суд жиноят ишларини кўришда жиноятчиликка қарши муваффақиятли курашиш учун “жиноятчиликни олдини олишнинг энг самарали воситаларидан бири бу жазоларнинг оғирлиги эмас, балки уларнинг муқаррарлиги” эканлигини ёдда тутиш керак.

Агар, судланувчиларнинг учдан бир қисми шартли равишда судланиб, уларнинг катта қисми жиноий жавобгарликдан озод қилинадиган бўлса, шубҳасиз, жазонинг муқаррарлиги принципига етарли даражада амал қилинмаганлигидан далолат беради. Бу эса ўз навбатида, фуқаролар орасида ижтимоий хавfli қилмиш содир этган шахслар жазоланмаслиги мумкин деган кайфиятни шакллантиришга олиб келади.

Бундан кўринадики, жазонинг муқаррарлигини таъминлаш жазо тайинлашнинг мақсадига эришишнинг энг биринчи йўлидир.

Ижтимоий хавfli қилмиш ўз ўрнида инсонни табиий ҳуқуқларини чеклашга сабаб бўлиши билан ҳам жиноят деб баҳоланади. Шундай экан, инсонинг тақдирига боғлиқ бўлган табиий ҳуқуқларни чеклашни адолат билан амалга оширмаслик бу турдаги жиноятларни янада ортишига сабаб бўлиши ёки суднинг адолатлилиги, холислиги ва беғаразлилигига раҳна солиши мумкин.

Шу учун ҳам давлат биринчи галда ҳушёрликни қўлдан бой бермаган ҳолда барчанинг ҳуқуқларини тенг таъминлаш учун жиноят ва жазога оид ҳуқуқ нормаларини ўзгартириб туриши, жамиятдаги ижтимоий муносабатларнинг ўзгариб боришига қараб сайқаллаб туриши лозим.

Амалдаги қонунчиликда жазо тайинлаш амалиётини таҳлил қилиш билан бир қанча қисмларини ўзгартириш зарурати мавжуд.

Хусусан, миллий қонунчилигимизда жиноят учун жазо тайинлаш амалиётини адолатлилигини ва жазо тайинлашнинг мақсадига эришишини таъминлаш учун бир қатор тадқиқот ишларини олиб бориш лозим.

Жумладан, жазо тайинлаш умумий тамойилларини таҳлил қилиш, суд амалиётида жазони либераллаштириш тенденцияларини ўрганиш, бунда жиноят қонунчилигида белгиланганидан енгилроқ жазо чораларини қўлланилишига ва шартли ҳукм қилишга алоҳида эътибор қаратиш, қўшимча жазо турларини қўллаш амалиётини таҳлил қилиш ва улар билан боғлиқ муаммоларни аниқлаш, айрим тоифадаги жиноят ишлар бўйича ҳукмнинг ўзига хос хусусиятларини таҳлил қилиш ва бу борада мавжуд муаммоларни аниқлаш ҳамда уларни бартараф этиш бўйича чоралар кўриш.

Зотан, Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг олтин қоидаларидан бири бўлган “Инсон ўз ҳуқуқ ва эркинликларини амалга оширишда бошқа шахсларнинг,

жамият ҳамда давлатнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларига путур етказмаслиги шарт.”² деган нормасининг ўзи ҳам ҳар бир шахснинг алоҳида индивид эканлигини, уларга нисбатан қилинган ижтимоий хавфли қилмишлар ёки улар томонидан содир этилган ҳуқуққа хилоф хатти-ҳаракатлар ҳам ўз жазосини олиши лозимлигини яна бир бор уқтириб туради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, <https://lex.uz/docs/20596#39043>
2. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодекси, <https://lex.uz/docs/111453>
3. <http://cis.minsk.by>

² Ўзбекистон Республикаси Конституцияси 21-модда. <https://lex.uz/docs/20596#39043>